

A munkácsi vár 1848–49-ben

A török hódoltság és részben a Rákóczi-szabadságharc idején lezajlott „klasszikus” várharok utolsó eseteire a 48-as szabadságharc két évében került sor. A rendszeren ostromlott várakon kívül – Buda, Komárom, Arad, Temesvár, Eszék, Pétervárad, Lipótvár, Gyulafehérvár, és talán még Déva is – használatban voltak még olyan másod-, sőt harmadrendű erődítések is, melyek többnyire csak helyi szerepet játszottak az eseményekben (pl. Szeged, Brassó, számos erdélyi templomerőd, Vöröstorony, Fogaras, Gyergyószentmiklós, Medgyes, Nagyszében, sőt még Szigetvár és Siklós is Baranya megyében). A munkácsi vár is – melyet földrajzi helyzete, Galícia és a kárpáti szorosok közelsége már a középkorban Északkelet-Magyarország egyik kapujává tett – ez utóbbiakhoz tartozott.

A ma is meglévő belső lakótornyos, szabálytalan alaprajzú vár, amely akkor még Munkácstól kb. 3 km-re volt, egy lejtősen emelkedő 90 m magas hegy tetején található. A várhegy tövében lévő XVIII. század elejei kiszáradt külső sáncgyűrűn belül volt a ma már Munkácshoz tartozó Várpalánka és Munkácsváralja községek, az egykori vártér, a Huszár- vagy Alsóvár területén¹. A 24-38 méteres magasságig és kb. 4 méter vastagságig terjedő falak és bástyák védelmében 1790-ben állambörtönt létesítettek a várban a XVIII. század elején elvesztett hadi jelentőségének „pótlására”. Az elhanyagolt, romló állapotban lévő börtönvárban, amelynek 1711-től csak 1-2 zászlóaljnyi őrsége volt,

¹ A XVII. század végi ólasz falrendszerű alsóvár helyébe 1705–08-ban II. Rákóczi Ferenc hétbástyás csillagsáncot, vizes árkot és külső sáncgyűrűt építtetett. Ezen belül terül el a ma már Munkácshoz tartozó Várpalánka a vártól északi, déli és keleti irányban, illetve Munkácsváralja északi és nyugati irányban. A három várszakasz tízméteres szintkülönbségű teraszokon helyezkedik el, melyeket árkok, hidak és kapuk választanak el egymástól. A középső vagy belső várban van a Rákóczi tér, a volt kétemeletes börtönnel és helyőrségi szállásokkal. A felső várban található a várpalota, ahol a várparancsnok szállása, raktárak, cellák, műhelyek és lakószobák helyezkedtek el. A felső szint déli részén pedig az egykori lakótorny, az Öregtorony romjai láthatóak a körbástya előtt.

többek között olyan státusfogylok raboskodtak, mint Kazinczy Ferenc, Versegly Ferenc, Franz Riedl – V. Ferdinánd király merénylője –, Alexander Ypsilanti herceg, a törökellenes görög szabadságharc későbbi vezetője és öccse.

Az 1848. március 15-i pesti forradalom híre a hónap végére ért el Bereg megyébe, és Munkácson azonnal megalakult két nemzetőr század.² Május 2-án az itteni 13 politikai foglyot³ kiszabadították és a börtönt ünnepélyesen megszüntnek nyilvánították. A foglyok az 1840-es galíciai pánszláv összeesküvés tagjai voltak, köztük a későbbi első aradi vértanú, az inkább gyanús pénzügyleteiről és Kossuth körüli legyeskedéséről, mintsem jó szervezőtevékenységéről elhíresült Ormai (Auffenberg) Norbert honvéd vadászrezredes⁴, munkácsi szabadulásokor rangja-fosztott hadnagy. A tavasz és a nyár folyamán folyamatosan folyt a nemzetőrség, majd júniustól a honvédek toborzása, szervezése és kiképzése. A honvédeket ekkor a 10., Debrecenben szerveződött zászlóaljba osztották be. A kiképzéskor a nemzetőrök és az oktatásukra rendelt – és ezért is utálkozva hozzálátó – Hartmann-sorgyalogok között rendszeresek voltak a véres verekedések. A nyár folyamán Galáciából többször érkeztek állomáshelyüket elhagyó katonai egységek a városba, így pl. a 10. Vilmos-huszárok egy százada, majd egy osztálya, november végén pedig egy csapat Coburg-huszár⁵. Szeptem-

² Az I. századot Ruzsák Lajos, később honvéd százados (Bona Gábornál Alajos: Bona 1988, 518.) és Freyseysen Gyula, később honvéd őrnagy (Bona 1987, 151. p.), a II. századot Nedecezy Ferenc, 1849-ben Munkács polgári biztosa vezette. A zsidókat, mint az országszerte általános volt, csak júliustól, a délvidéki polgárháború kiterjedése miatt vették be a nemzetőrségbe. (Lehoczky 1899, 27–28., 165–67. p. itt hozza a két század névsorát; Lehoczky 1907, 232–233. p. itt külön hozza a zsidó nemzetőrök névsorát.)

³ A foglyok a 31. Mazuchelli gyalogezred tisztjei voltak. Tizenketten közülük hazatértek, csak egy megzavarodott lengyel hadnagy maradt a várban december 4-ig. (Lehoczky 1899, 16–17. p.; Tabódy 86. p.)

⁴ Ormai (Auffenberg) Norbert (1813–1849) kiszabadulása után vadászszázados lett, decembertől őrnagyként, majd végül ezredesként négy honvéd vadászrezred szervezője, majd főfelügyelője, Kossuth karségéde és az 1. vadászrezred parancsnoka volt. 1849. augusztus 22-én akasztották fel Aradon. Öccse, Auffenberg József szintén vele raboskodott az 1840-es szervezkedés miatt, de ő bátyjával ellentétben a császári seregben lett önkéntes, végül százados. (Bona 1987, 255–256. p., öccséről Bona 1988, 708. p.)

berben megalakult a 222 fős beregi önkéntes „század”⁶, majd kora ősszel újabb toborzás indult, most már a Munkács központtal felállítandó 21. honvédszászlóaljba, amely Bereg, Ung, Máramaros és Ugocsa vármegye területére terjedt ki.

Október elején a magyar politikai és katonai vezetésnek időközben az osztrák vezetéssel történt szakítása már Munkácson és környékén is erősen érződött. Elterjedt, hogy egy Galíciába tartó dzsizidérezred készül elfoglalni a várat, és a hét év óta várparancsnok Franz Laube cs. k. őrnagy elutasította, vagy legalábbis nem vette tudomásul az OHB október 8-i rendeletét a magyar zászló kitűzéséről és az OHB elismeréséről, igaz, az öt nappal azelőtti bécsi manifesztummal kapcsolatban sem foglalt állást. Időközben Ungvárról egy újabb század Hartmann-gyalogos érkezett Várpalánkára (a Hartmannok adták eddig is a vár és a város helyőrségét, két század volt a várban és Várpalánkán, két század Munkácson). Ezekre a lépésekre érthető módon növekedni kezdett a feszültség, az önkéntes beregi század, az újonc Munkács környéki nemzetőrök és honvédek a városba és a vár alá érkeztek, mire egy század sorkatona felhúzódtott a városból Várpalánkára, félve a magyar erők támadásától. A hó végére aztán megoldódni látszott a helyzet, mikor is az ungvári század Galíciába vonult, Laube őrnagy pedig megengedte, hogy október 22-én nemzetőrök szállják meg a külső várkapu környékét, akik kitűzték ott a magyar zászlót. Egy század Hartmann az őrnagy Podheringre küldött, akik aztán november elején szintén elvonultak Galíciába. Ugyanebben a hónapban a külső kapu nemzetőrsége is elvonult, párhuzamosan a maradék Hartmann-századokkal, amelyek biztosítékképpen munkácsi polgárokat vittek magukkal Galíciába.

⁵ Már május közepétől érkeztek egyénileg tisztek Galíciából és Csehországból. Az első Vilmos-század május 31-én, majd az ezred 2. őrnagy osztálya június 5-én érkezett meg Munkácsra (Lehoczky 1899, 24–25. p.), a 8. Coburg huszárezred egysége pedig november 27-én ért a városba. (Lehoczky 1899, 68. p.; Kedves 55. p.)

⁶ Ebbe a csapatba augusztustól folyt a toborzás, s teljes egészében Bereg vármegye szerelte fel őket. Parancsnokuk Freyseysen Gyula nemzetőr százados lett. A csapat Perczel Mór hadtestébe került, majd a Feldunai hadtestbe, és velük tették le a fegyvert Világosnál. (Lehoczky 1899, 34–36. p.)

⁷ November 13-án. (Lehoczky 1899, 65. p.) Kralovánszky László (?) „doktor és uradalmi hivatalnok”, nemzetőr százados, október 22-től helyettes várparancsnok, 1849. május közepétől hadbíró százados, majd munkácsi térparancsnok (Bona 1988, 346. p.; Tábódy 86–87. p.)

A császári helyőrségtől felszabadult várba Kralovánszky László⁷ százados vezetésével egy század nemzetőr vonult be és kitűzték a magyar zászlót. Kralovánszky a feszült két hónapban helyettes várparancsnok volt, Laube mellett a magyar egységek összekötője, majd munkácsi térparancsnok. A „rugalmasságáért” honvéd alezredesi címmel jutalmazott Laube már november végén leköszönt, de három tiszt bajtársával együtt havi zsold és lakás mellett a várban maradhatott. 1849 augusztusának végén mint az uralkodónak tett esküjéhez feltétlenül hű, és csak pillanatokra megtevedt császári tiszt jelentkezett a bevonuló orosz csapatoknál. A császári hadbíróság azonban nem hatódott meg ettől, s megfosztotta rangjától Laubét.

A várban maradt még 19 katonai és 21 polgári rab is, akiket a későbbi hónapok folyamán még továbbiak követtek. Az egykori birodalmi politikai börtön átalakult forradalmi börtönné. November közepén-végén hazaengedték a nemzetőröket, helyüket a 21. zászlóalj vette át, majd lefoglalták a teljes várbeli készletet. A frigyeshalvai vasgyárban és a kabolapolyáni vashámorban készített két vet- és 12 sugárágyút a bástyákra helyezték el, melynek tüzei helyi polgárok voltak. A határon Dobrojevic Jakab ruszin uradalmi főmérnök vezetésével erődítési munkálatokat végeztek, fából és földből őrhelyeket, mellvédeket, töltéseket, „laktanyákat”, ágyútelepeket állítanak fel a szorosokban, a hegyormokon, völgyekben és a kisebb hegyi falvakban.⁸ A hegyfokokon sajtáságos „távirdákat” is készítettek, magas póznákra erősített szalmakötegeket gyűjtöttek meg veszély esetén. A határvédelmi feladatokat a 21. zászlóalj három, a 22. miskolci zászlóalj egy százada látta el nemzetőrök, vadászok, gerillák és 1849 elejétől lengyel lövészek segítségével.

1849 januárjában-februárjában Munkácson Ludwík Henryk Rembowski őrnagy⁹ – ismerőseinek és ellenfeleinek csak a „kis Napóleon” – galíciai menekült lengyelekből kiegészítette az egy századból álló Kárpáti

⁸ Alsóverecke, Pudpolóc (Vezérszállás), a Keleti-Beszkidék ormai, Bilaszovica, Felsőhrabonica (-gereben), a Rozgyila- és Pudkamény-szoros stb. (Lchoczky 1891, III. 645., 835., Lchoczky 1899, 75. p.)

⁹ Ludwík Henryk Rembowski (1817 – ?) 1848 novembertől honvéd őrnagy, számos légió- és szabadcsapat-szervező tisztársához hasonlóan gyanús pénzügyletek kísérték működését. Engedetlen, intrikus konjunkturalovag volt, és ebből fakadó botrányai mellett eltörpül credményes szervezőképessége. 1849. augusztus 15-én Ungvárnál Szelvan cári tábornok szétverte légióját, maga Rembowski később Szibériába került (Bona 1987, 281. p.; Kovács 155–164., 166., 169. p.)

Lengyel Lövészzászlóalját¹⁰, melyet a határra osztottak be. Ekkoriban alakult meg itt a munkácsi gyalogos és lovas mozgó nemzetőrség is, Dercsényi István¹¹ földbirtokos pedig egy beregi önkéntes lovasszázadot állított fel, melyet a vereckei szoroshoz rendeltek. A vár Rákóczi-féle erődítéseit¹² megújították – már novemberben Rákóczi-térnek nevezték el a vár belső udvarát –, s a helyi lakosok segítségével újabb sáncokat is építettek. A határ túloldaláról, Krywkából a császári katonaság felfogadott lengyel és ruszin parasztokkal rendszeresen betört az országba, február közepétől a Barco-dandárba tartozó 4. Deutschmeister-ezred 1. zászlóaljával folytak határvillongások. A sorozatos betörések miatt Riczkó Lőrinc¹³ százados egy alkalommal két századdal átlépett a határon, lerombolta a cs.k. határállomást és kifosztott két ruszin falut, de válaszlépését hadbíróssággal fenyegette meg a magyar hadvezetés.

A legsúlyosabb eset március 26-án történt, amikor Klimecből két század Hartmann-gyalogos tört rá a verbiási uradalmi kocsmában mulatozó honvéd előőrsré¹⁴ – ötven 21. zászlóaljbeli honvédre –, és az egész

¹⁰ Az egy (!) századnyi „Kárpáti Lengyel Lövészzászlóalj”-nak nevezett légiót Miskolcon és Munkácson szervezte meg Rembowski lengyelekből, szlovákokból, ruszinokból, és végig a kárpáti hegyekben, szorosoknál működött. 1849 nyarán a Kazinczy-hadosztályba kerültek, de felmondva az engedelmességet, augusztus közepén Észak-Erdélyből visszafordultak, s így érte őket az ungvári „katasztrófa”. (Kovács 155–164. p.)

¹¹ Dercsényi István (1815–1872) gazdálkodó földbirtokos, nemzetőr százados, egyben a beregi önkéntes csapat tagja, az általa februárban felállított lovas-önkéntesekkel a Vereckei-szoros után Kazinczy hadosztályába kerül, emigrál Törökországba, majd hazatérve haláláig újra gazdálkodó volt. (Bona 1988, 682. p.)

¹² A középvárban lévő épület, az egykori börtön keleti falán még mai is látható a felirat. (Tábódy 101. p.; Lehoczky 1891. III. 591. p.) A Rákóczi-féle erődítések az alsóvár árkait, sáncait jelentették, tehát magát az egész alsóvárat.

¹³ Riczkó Lőrinc (1814 – ?) ungvári nemzetőr, majd az 55. zászlóaljban honvédszázados, 1849 áprilisától az ungi önkéntes zászlóalj századparancsnoka. (Bona 1988, 505.) Ignác öccse mint honvéd ezredes, a besztercei katonai kerület parancsnokaként esett el Királynémetinél 1849. február 14-én (Bona 1987, 283. p.)

¹⁴ A kocsmában mulatozó, az őrzáratokra és -szemekre egyáltalán nem ügyelő tisztekre és az előőrsöt adó katonákra éjjel törtek rá az osztrákok a teljes meglepetés erejével. A kb. 50 fő közül mindenkit elfogtak, kivéve egy elesett honvédet, és a haslövéstől rövid idő alatt kiszenvedett Dobótzai főhadnagyot. Csak egy Hartmann-baka esett el az ellenség közül. (Lehoczky 1899, 88–90. p.; 1891. III. 789. p.) Az itt elfogott Guthy Antal hadnagy később, május legvégén kilencedmagával megszökött Ausztriából, s honvéd főhadnagy lett, újra a 21. zászlóaljban. (Bona 1998. I. 505. p.; Lehoczky 1899. 89. p.)

egységet foglyul ejtették, néhány halott, köztük a parancsnokló főhadnagy, Dobótzai Dániel¹⁵ kivételével. Bosszúból Bangya János¹⁶ őrnagy, a 35. zászlóalj parancsnoka, a későbbi törökországi osztrák rendőrspicli Dercsényi Istvánnal megtámadta és Klimecbe űzte vissza a két századot, majd betörve Galíciába kifosztotta Krywka falut. E cselekedetéért hasonló dorgálásban lett része, mint Riczkó századosnak. Április közepén az Északkelet-Magyarországon lévő csapatok vezetése is megváltozott, Zemplén, Ung és Bereg megyékben Lázár Vilmos¹⁷ őrnagy, Máramaros, Ugocsa és Szatmár megyékben Zurits Ferenc¹⁸ őrnagy lett a véderő, 1-1 dandár parancsnoka. Később ezek alkották a IX. hadtest magvát.

A legjelentősebb hadi esemény április végén történt Munkácsnál. Április 19-én a kb. 3600 fős, br. Josef von Barco tábornok vezette dandár¹⁹ átlépte a határt és három oszlopban megindult Munkács felé. A határőrző magyar csapatok Bangya őrnagy vezetésével gyenge ellenállás közben lerontották a hidakat, utakat, eltorlaszolták a szorosokat, és a vár alá

¹⁵ Dobótzai (nem Dobozy, ahogy pl. Lehoczky Tivadar történetíró használta munkáiban) Dániel (1811/12–1849) hivatalnok a Heves megyei Tisza-szabályozásnál, 1848 szeptember végétől főhadnagy a 21. zászlóaljban. Dobótzit elesett honvéd bajtársa mellé temették el az alsóvercekei görög katolikus temetőben. (Bona 1998. I. 320. p.; Lehoczky 1899, 89. p.)

¹⁶ Március 28-án és 29-én. (Lehoczky 1899, 90. p.) Ilosvai Bangya János (1817–1868) bécsi, majd pozsonyi újságíró és szerkesztő német lapoknál, 1848 szeptemberétől honvéd százados, majd a 35. zászlóalj őrnagyparancsnoka, 1849 júniusától tábori térparancsnok a Kazinczy-hadosztályban, végül Komáromban ezredesként a katonai rendőrség parancsnoka. A törökországi emigrációban az osztrák, a porosz és a francia titkosrendőrség ügynöke lett, végül konstantinápolyi rendőrfőnökként halt meg. (Bona 1987, 98–99. p.)

¹⁷ Lázár Vilmos (1815–1849) vasúti főpénztárosként lesz honvéd főhadnagy, 1849 elejétől utászőrnagy, április végétől dandár-, majd hadosztályparancsnok, július végétől al-, majd ezredesként a IX. hadtest vezetője, augusztus 19-én kapitulál Lugosnál. Október 6-án Aradon végzik ki. (Bona 1987, 218–219. p.)

¹⁸ Zurits Ferenc (1812 – ?) kilépett cs. k. főhadnagy, 1848 decemberben már nemzetőr őrnagy, a debreceni önkéntesek, a „veresszallagosok” parancsnoka, 1849-ben alezredes, dandár-, majd „hadosztályparancsnok” Kazinczy hadosztályában (Bona 1987, 344. p.)

¹⁹ Joseph (José Giuseppe) von Barco (1795–1861) spanyol eredetű, honosított katonabárá, cs. k. vezérőrnagyként dandárparancsnok, 1849 után a josephstadti várbörtön helyettes parancsnoka. A Barco-dandár három zászlóaljból, két osztály szvalizérből és egy 3 és 6 fontos vegyesütegből állt.

vonultak vissza. Martiny Frigyes őrnagy²⁰, a 21. zászlóalj parancsnoka – később alezredesként hadosztályparancsnok – itt elhatározta, hogy a Munkácsal szemközti, a Latorca folyó bal partján fekvő Podheringnél (Őrhegyalja) felveszi a harcot a előrenyomuló osztrákokkal. A vele egyet nem értő Bangya Beregszász felé vonult el, ellenben onnan Mandits Pál²¹ vadászszázados vadászokkal és két 3 fontos ágyúval sietett a betörés hírére Munkácsra április 21-én. Április 22-én a folyó hídját leszedték, a hídfőnél és az itteni kocsmánál torlaszt emeltek, a falu feletti Szarka-hegyen, ahol a reformkorban a munkácsi értelmiség lövöldéje állt, ágyútelepet készítettek két hatfontos ágyúnak, melyeket a vár parancsnoka, Mezősy Pál²² őrnagy küldött Andrejkovics Endre²³ harmadéves görög katolikus kispap, tüzmeister vezetésével. Podhering északkeleti részén a két 3 fontos ágyút helyezték el Simig Rezső tüzmeister parancsnoksága alatt, a földtöltések mögött pedig nemzetőrök, két század 21. és egy század 35. zászlóaljbeli honvéd telepedett le. Reggelre ért oda Barco, de Andrejkovics és Simig pontos lövéseikkel azonnal leszereltek két tarackot, s folyamatosan megakadályozták az átkelési kísérleteket (a két tüzmeister ezért később hadnagyi rangot kapott). Barco végül súlyos veszteségekkel kénytelen volt Galíciába visszahúzódní abban a hiszemben, hogy a magyaroknak hatalmas tartalékaik vannak még Munkácsnál. 23-án végig üldözték az osztrákokat – többek között az első újonnan szervezett Nádor huszárszázad –, akik több foglyot is veszítettek és számos halálosan megsebesült katonát voltak

²⁰ Martiny(i) Frigyes (1801–1868) cs. k. főhadnagy, 1848. november végétől őrnagyként a 21. zászlóalj parancsnoka, 1849 nyarán alezredesként hadosztályparancsnok, 12 év várfogságot kap. (Bona 1987, 230. p.)

²¹ Militáris Mandits (majd Mandics) Pál (1813–1893) földbérlet, a József Woroniccki – Mieczyslaw Woroniccki mártír alezredes unokabátyja – szervezte máramarosi vadászcsapat századosa, majd a szabadságharc végére egy vadászosztály parancsnoka. (Bona 1988, 387. p.)

²² Vértesi Mezősy Pál (1801–?) hivatalnok, 1848-ban nemzetőr, majd honvéd százados, 1849. január 15-től a munkácsi vár parancsnoka, június közepétől már őrnagyként, 18 évi várfogságra ítélik. (Bona 1987, 238–39. p.)

²³ Andrejkovics (1849-ben Andori) Endre (András) (1824–1897) harmadéves görög katolikus teológusként lett tüzér, 1849 januárjától a munkácsi vártüzérségben szolgál, tüzmeister Podheringnél, május közepétől hadnagy, végül ütegparancsnok a Kazinczy-hadosztályban, 1849 után állami mérnök Ung megyében. (Bona 1998. I. 37.; 1848–49. Történelmi Lapok 1897/3.) Podheringi bajtársa, Simig Rezső a szabadságharc után a kalocsai érsekségi uradalom gazdatisztje lett, és Kalocsán is halt meg.

kénytelenek hátrahagyni. A honvédek csak kilenc halottat és két sebesültet veszítettek, míg az ellenség 27 halottat – köztük a 4. Hoch- und Deutschmeister ezred parancsnokát, gr. W. von Bubna ezredest, gr. Franz Bubna svalizsérőrnagyot és Cordier őrnagyot –, 46 sebesültet, köztük két századost, két őrnagyot, és két ezredest.²⁴

Májustól június végéig újabb újoncozás folyt Bereg megyében, a szorosokat, völgyeket Dobrojevics és Vehle Károly²⁵ százados, várerődítési igazgató újból eltorlaszolta a határon kívül gyülekező orosz csapatok elől, megerősítették a határőrcsapatokat, és egészen a kapitulációig erősítették a várat, új barakkokat emeltek a sáncokban a legénységnek. Még márciusban egy asztalos „ezermesternek” megengedték, hogy egy saját tervezésű golyószórót készítsen el a várbeli puskaművesnél, de ez az önjelölt feltaláló nagy kocsmá- és egyéb adósságokat hátrahagyva megszökött egy hónapi semmittevés után²⁶.

Március 15-én az egykori lakótorony romjain, a körbástya előtt ültették el a Szabadság-hársfát a forradalom egyéves évfordulójának emlékéül.²⁷ Ekkoriban terjedt el az a hír is, hogy Petőfit fogják kinevezni a vár parancsnokává. Június elejétől egy gyalogos hadosztály szervezését

²⁴ A csatáról lásd bővebben, illetve adalékokat: Lehoczky 1899, 93–105. p., Lehoczky 1891. III., 366., 657. p.; Tabódy 87–88. p.; Kedves 59. p.; 1848–49. Történelmi Lapok 1896/10–11. p., 1896/14. p., 1897/3. p.; Ludovika Akadémia Közlönye XII. Csicsery Zsigmond cikke.

Földy 99. p.: Az Olmützben raboskodó Rapaics Dániel volt honvéd ezredes, aki 1849-ben a máramarosi lőszergyártás vezetője, felügyelője és előtte a 22. miskolci zászlóalj parancsnoka volt, egyszer az akkori helyettes várparancsnokot, Barco tábornokot úgy emlékeztette a podheringi vereségre, hogy ő – ti. Barco – volt az, akit úgy megverték, „...hogy Galíciába vitte az irháját.”

²⁵ Dobrojevics Jakab (1804–1879) 1849 nyarán vezérkari százados lesz a Kazinczy-hadosztályban, majd mérnökként hal meg. (Bona 1988, 176. p.)

Vehle/Wehle Károly (1818 – ?) vasúti kalauz Pesten, 1848 novemberének végétől utászfőhadnagy, majd 1849. január közepétől a munkácsi vár erődítési igazgatója, februártól százados, végül nyáron egy paksi Duna-híd építését vezeti, az USA-ba emigrálva építész lett. (Bona 1988, 638. p.)

²⁶ Érdekeség, hogy a vár akkori főszámvevő, majd mérnökkari századosa, Kosztká Károly (1814–1887), a szabadságharc után mérnökként ténylegesen kifejlesztett egy golyószórót, de a cs. k. hadvezetés elutasította azt, mondván, hogy még kidolgozatlan a fegyver.

végezte itt Kazinczy Lajos²⁸ ezredes, aki elkeseredve írt Görgeynek a lakosság közömbösségéről, a kevés fegyverről és újoncokról.²⁹ Július 2-án megjelent az első kozák járőr Verecke faluban és ettől fogva rendszeressé váltak az orosz betörések, portyák. A Kazinczy-hadosztály – vagy, ahogy parancsnoka nevezte, a XI. „hadtest”, mely két gyalogos és egy lovas „hadosztályból”, ténylegesen dandárnyi egységekből állt – július közepétől a vár alatt táborozott a sáncok közti mezőn, s csak augusztus 6-án vonult el Erdélyen át Arad felé. A várban 32 tiszt és 1329 honvéd maradt a 21. és 91. zászlóaljból, gerillákból, tüzérekből, utászokból és egy osztály német légiósból. Július végén Franz Amann³⁰ őrnagy a 21. zászlóaljjal és Dercsényi István századával újra betört Galíciába, majd Rembowski és a honvédek folytattak portyákat a hegyekben az oroszok ellen augusztus közepéig. Augusztus elsejétől Eötvös Tamás³¹ beregi és ungi kormánybiztos a munkácsi és ungvári sóhiyatalokban tárolt Kossuth-bankók által fedezett szükségpénzek kiadására is kényszerült.

²⁷ Az 1688-ban épült Lórántffy csonka- vagy Öregtorony romjain, illetve köröndjén, a körbástya előtt ültették el a még ma is látható ún. Szabadság-hársfát. Más források szerint azonban ezt már 1848. május elején megtették a börtön felszámolásakor. A forradalom egyéves évfordulóját a korban szokatlan ökomenikus istentisztelettel ünnepelték meg a várban Chriszt Ferenc római katolikus várkaplán és a munkácsi görög katolikus, illetve református lelkészek segítségével, míg a városban polgári ünnepély zajlott le. (Lehoczky 1899, 85. p.; Karázi 29., 50. p.; Lehoczky 1891. III. 532. p.)

²⁸ Kazinci Kazinczy Lajos (1820–1849) kilépett cs. k. főhadnagy, 1848 végén őrnagyként a 2. és 3. utászzászlóalj szervezője, 1849 elejétől alezredesként dandárparancsnok, majd hadosztályparancsnok, végül ezredes, június 2-től az Ung, Ugocsa, Bereg, Mára-maros megyékben lévő csapatok főparancsnoka (tartalék hadosztály), augusztus 24-én teszi le a fegyvert Zsibónál. Október 20-án Aradon kivégzik. (Bona 1987, 190–191. p.; Pásztor 66–84. p. Kazinczy Munkácson.)

²⁹ Levelét Görgeyhez lásd Görgey 1888, II. 38–39. p.

³⁰ Franz Amann (1797 – ?) cs. k. főhadnagy a munkácsi helyőrségben, 1848. szeptember végétől a 21. zászlóalj századosa, 1849 nyarán őrnagy-parancsnoka, Zsibónál kapitulál Kazinczyval, 16 évi várfogságot kap. Podheringi szereplésének megítélése nem egységes. (Bona 1987, 90. p.; Lehoczky 1899, 99. p.)

³¹ Vásárosnaményi Eötvös Tamás (1800–1867) Bereg megye ellenzéki alispánja, a nemzetőrség parancsnoka megyéjében, 1848. novembertől 1849. januárig Munkács ideiglenes várparancsnoka, február elejétől az ungi nemzetőrség parancsnoka, Bereg és Ung megye kormánybiztos, beregi főispán, hat évi várfogságot kap, munkácsi képviselő 1861-ben és 1867-ben. (Bona 1987, 347. p.)

A szükségpénz kiadásának okát és képét lásd: Lehoczky 1899, 131–132. p.

Augusztus 19-én Beregszász felől Anton Mihajlovics Karlovics³² altábornagy kb. 15 ezer fővel, az általa vezetett 4. gyalogoshadosztály 2. dandárából kiemelt zászlóaljakkal, századokkal és egy üteggel érkezett meg a vár alá abban a hiszemben, hogy a várat 12 ezer ember védi. A nagylyuckai uradalmi majorba beköltözött altábornagy feladata az volt, hogy Debrecenből foglalja el Beregszászt, majd onnan zárja körbe Munkácsot és vegye be, végül vonuljon be Kassára. A vár feladását követelő orosz parlamentereket visszautasították azzal, hogy nem ismerik el valóságnak Görgeynek Kazinczyhoz írt, a kapitulációra felszólító levelét, mindhalálig védekeznek és fel is robbantják a várat, ha szükséges. Augusztus 20-án az orosz parancsnok beleegyezésével három tiszt indult Görgeyhez Kralovánszky László vezetésével, hogy híreket szerezzenek. A küldöttség Görgey Mezősy őrnagynak írt augusztus 24-i levelével tért vissza, amelyben értesíti a fegyverletételtől és szintúgy erre hívja fel. Ennek megfelelően augusztus 25-én Nagylyuckán rögzítették a kapituláció feltételeit, amelyszabad elvonulást és vagyonsbiztonságot ígért. Másnap aláírták az okmányt és délután a felsőudvarban a helyőrség letette a fegyvert, átadott 26 ágyút, 600 lőfegyvert, 12 ezer töltényt és egy havi élelmiszert. Zeneszó mellett a Kasimirski őrnagy vezette vadászzászlóalj vonult be a honvédek helyére, és vette át ideiglenesen a vár helyőrségét. A vár kulcsait Karlovics Szentpétervárra küldte, ahol a Nyevszki téren álló kazanyi templomban helyezték el.

Az altábornagy a fegyverletételt követően közölte a tisztekkel, hogy ők is hadifoglyok, ellentétben a kapitulációs feltételekkel. A tiszteket a munkácsi Schönborn-kastélyban, míg a legénységet a nagylyuckai majorsági udvar kukoricagóréiban helyezték el, ahonnan Kassára vitték besorozni őket. A cári és császári szövetségesek megállapodásának megfelelően augusztus 27-én egy osztrák zászlóalj érkezett Munkácsra Schwandtner őrnagy alezredes vezetésével, aki a várat, míg Lacroix százados a városi helyőrséget vette át. Augusztusban és szeptemberben az oroszok legna-

³² Anton Mihajlovics Karlovics (1785 – ?) a 4. gyalogadosztály parancsnokló altábornagya, később gyalogsági tábornok (Katona–Rosonczy 1988, 889. p.)

gyobb magyarországi ellenségének, „Kolera tábornoknak” 229 fő esett áldozatul, köztük a tobojszki gyalogezred parancsnoka is.³²

A várat ezután az osztrák hatóságok néhány évig újra politikai foglyokkal népesítették be, politikusokkal, katonákkal, egyszerű polgárokkal és minden féle rebellis, gyanús elemmel. A munkácsi vár még börtönnek sem volt nagy, az 1850-es évek elején „csak” 80-90 foglyot őriztek itt átlagosan.³³ 1855-ben végül helyreállították, új épületeket is emeltek, és egészen 1856-tól 1896 végéig polgári börtönként funkcionált köztörvényesek számára.

A munkácsi vár az egész szabadságharc folyamán csak kis jelentőségű birt az országos eseményekhez mérve. Az itt csordogáló egyszerű életet csak ritkán szakították meg tényleg jelentős hadi események. A hadiszerek, élelmiszer, ruházat és egyébek tárolásán, a környékbeli újoncok „begyűjtésén” és részleges kiképzésén túl a vár és őrségének legfontosabb feladata az északkeleti országhatár és a kárpátjai hágóknak a védelme volt. Ezt a feladatot, lehetőségeihez mérten, kiválóan meg is oldotta.

³³ A kapituláció pontosabb leírását, illetve adalékokat lásd Karászi 50. p.; Tabódy 88–89. p.; Lehoczky 1899, 133–138. p.; História, 1982/4. sz. 14–15. p.; Váradi–Sternberg 186–190. p.

Oroszok a várról és elfoglalásáról: Katona–Rosonczy 208., 324., 332–333., 361., 812. p. A kolera áldozatairól lásd Lehoczky 1899, 139. p.; Pesti Hírlap, 1893. VII. 16. 4–6. p.; 1908. IV. 17. Az ezredparancsnok Nyikolajevics Pallitzin (Palcön) Palczen ezredes hamvait, aki 1849. augusztus 28-án halt meg, 1893. július 15-én a család kérésére exhumálták a munkácsi görög katolikus temetőben. Báméskodó tömeg és katonai sorfal közt vitték az állomásra sírja eredeti vaskeresztjével együtt, ahonnan a vonat Oroszországba szállította a hamvakat, a családi sírboltba. Ennek emlékére délután díszszózatot is tartottak Munkácson.

³⁴ Az 1850-es években itt raboskodó – magyar, német, cseh és olasz – politikai foglyok közül 66 nevet sorol fel Lacsny Vince cikke: Hazánk 's a Külföld 1870. IV. 7.; de közül egy névsort Lehoczky is 1907-es könyve 272–275. oldalán.

Felhasznált irodalom

- BONA 1987 Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848–49.* Bp., 1987, 426 p.
- BONA 1988 Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai.* Bp., 1988, 781 p.
- BONA 1998 I. Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.* I. köt. Bp., 1998, 531 p.
- DESCHMANN ALAJOS: *Kárpátalja műemlékei.* Bp., 1990.
- FÖLDY Földy János: *Világostól Josephstadig, 1849–56.* Bp., 1939, 323 p.
- GÖRGEY 1888 II. Görgey István: *1848 és 1849-ből.* II. köt. Bp., 1888.
- HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története.* Bp., 1996, 463 p.
- KATONA-ROSONCZY Katona Tamás – Rosonczy Ildikó (szerk.): *A magyarországi hadjárat, 1849.* Bp., 1988, 948 p.
- Kazinczy Lajos honvéd tábornok élete. Közreadta Bicskei Bálint. In Katona Tamás (szerk.): *Az aradi vértanúk.* 2. köt. Bp., 1979, 399 p.
- KARÁSZI Karászi Miklós (összeáll.): *A munkácsi vár története.* Munkács, é. n. [1940 körül], 58 p.
- KEDVES Kedves Gyula: *A szabadságharc hadserege.* 1. köt. A lovasság. Bp., 1992, 63 p.
- Kossuth Lajos összes munkái.* XII. köt. S. a. r.: Sinkovics István. Bp., 1957.
- Kossuth Lajos összes munkái.* XIII–XIV. köt. S. a. r.: Barta István. Bp., 1952.
- Kossuth Lajos összes munkái.* XV. köt. S. a. r.: Barta István. Bp., 1955.
- KOVÁCS Kovács István: *A légió.* Bp., 1989, 341 p.
- LACSNY VINCE: A munkácsi állambörtön krónikája. In *Hazánk 's a Külföld.* 1870. IV. 7. (VI. évf./14.), 221–221. p.
- Lázár Vilmos 1849-i honvéd ezredes aradi várfogságában kivégeztetése előtt írt emlékirata. In Katona Tamás (szerk.): *Az aradi vértanúk.* 1. köt. Bp., 1979, 404. p.
- LEHOCZKY 1891. III. Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monographiája.* III. köt. Ungvár, 1891, 860 p.
- LEHOCZKY 1899 Lehoczky Tivadar: *Bereg megye és a munkácsi vár 1848–49-ben.* Munkács, 1899, 191 p.
- LEHOCZKY 1907 Lehoczky Tivadar: *Munkács város új monografiája.* Munkács, 1907, 335 p.

- LELKES GYÖRGY (szerk.): *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Bp., 1992, 628 p.
- MATOLAI ETELE: *Visszaemlékezéseim honvéd életemre...* Sátoraljaújhely, 1883.
- PÁSZTOR EMIL: *A tizenötödik vértanú*. Bp., 1979, 194 p.
Pesti Hírlap, 1908. IV. 17. (XXX. évf./94.)
- TABÓDY Tabódy József: *Munkács múltja és jelene Magyarország történetében*. Bp., 1860, 169 p.
1848–49. Történeti Lapok. 1896/10–11. sz. 96–98. p.; 14. sz. 123–124. p. (Podhering); 1897/3. sz. 30. p. (Andrejkovics Endre).
- VÁRADI-STERNBERG JÁNOS: Munkács kapitulációja 1849-ben. In *História*, 1982/4. sz. 14–15. p.
- VÁRADI-STERNBERG JÁNOS: „A várat utolsó csepp vérig védendjük”. A munkácsi vár 1849-ben. In *Századok öröksége*. Bp.–Uzsgorod, 1981, 371. p.
- V. S.: Pallitzin ezredes és az orosz sereg Munkács alatt. In *Pesti Hírlap*, 1893. VII. 16. (XV. évf./194. sz.), 4–6. p.